Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / No. 1 (1)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

Zamonaviy tarjimashunoslikning rivojlanish tendensiyalari

Olimjonova Maftunaxon Omiljon qizi
Namangan davlat chet tillar instituti talabasi
Tel: (94) 025 69 05
E-mail: maftunaolimjonova568@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy tarjimashunoslik fanining rivojlanish yo‘nalishlari, tarjima jarayoniga raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning kirib kelishi, mashina tarjimasi, korpus lingvistikasi, audiovizual tarjima, lokalizatsiya, tarjimon kompetensiyasi hamda tarjima jarayonining fanlararo xususiyatlari tahlil qilinadi. Bugungi kunda tarjimashunoslik an’anaviy lingvistik yondashuv doirasidan chiqib, kompyuter lingvistikasi, kognitiv fanlar, raqamli gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog‘lanmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda tarjima sifatini baholash, inson va sun’iy intellekt hamkorligi, madaniy moslashtirish hamda lingvistik xilma-xillikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Kalit so‘zlar: tarjimashunoslik, tarjima nazariyasi, mashina tarjimasi, sun’iy intellekt, neyron tarjima, korpus lingvistikasi, audiovizual tarjima, lokalizatsiya, tarjimon kompetensiyasi, lingvistik xilma-xillik.

Аннотация

В данной статье анализируются основные направления развития современного переводоведения, внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта в процесс перевода, машинный перевод, корпусная лингвистика, аудиовизуальный перевод, локализация, компетенции переводчика, а также междисциплинарный характер переводческого процесса. В настоящее время переводоведение выходит за рамки традиционного лингвистического подхода и тесно взаимодействует с компьютерной лингвистикой, когнитивными науками, цифровыми гуманитарными науками и информационными технологиями. В современных исследованиях особое внимание уделяется оценке качества перевода, взаимодействию человека и искусственного интеллекта, культурной адаптации, а также обеспечению языкового разнообразия.

Ключевые слова: переводоведение, теория перевода, машинный перевод, искусственный интеллект, нейронный перевод, корпусная лингвистика, аудиовизуальный перевод, локализация, компетенции переводчика, языковое разнообразие.

Abstract

This article analyzes the major directions in the development of modern translation studies, the integration of digital technologies and artificial intelligence into the translation process, machine translation, corpus linguistics, audiovisual translation, localization, translator competence, and the interdisciplinary nature of the translation process. Today, translation studies has moved beyond the framework of traditional linguistic approaches and has become closely interconnected with computational linguistics, cognitive sciences, digital humanities, and information technologies. Contemporary research pays particular attention to translation quality assessment, human–artificial intelligence collaboration, cultural adaptation, and the preservation of linguistic diversity.

Keywords: translation studies, translation theory, machine translation, artificial intelligence, neural machine translation, corpus linguistics, audiovisual translation, localization, translator competence, linguistic diversity.

Kirish

Tarjima insoniyatning turli xalqlar va madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalarini ta’minlab kelayotgan muhim vositalardan biridir. Globallashuv, xalqaro hamkorlik, internet va raqamli kommunikatsiyaning jadal rivojlanishi natijasida tarjimaga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, tarjima faoliyatining mazmuni va shakli ham sezilarli darajada o‘zgarmoqda.

An’anaviy tarjimashunoslik asosan tarjima ekvivalentligi, adekvatlik, tarjima transformatsiyalari, uslub va madaniy muvofiqlik kabi masalalarni o‘rgangan bo‘lsa, zamonaviy tarjimashunoslik texnologik va fanlararo xarakter kasb etmoqda. 2020–2024-yillardagi ilmiy nashrlarni tahlil qilgan bibliometrik tadqiqotlarda neyron mashina tarjimasi, sun’iy intellekt, kognitiv yondashuv, audiovizual tarjima, tarjimon tayyorlash va tarjima etikasi kabi mavzularning faollashgani qayd etilgan.

1. Sun’iy intellekt va mashina tarjimasining rivojlanishi

Zamonaviy tarjimashunoslikning eng muhim tendensiyalaridan biri — sun’iy intellekt va mashina tarjimasi texnologiyalarining jadal rivojlanishidir. Ayniqsa, neyron mashina tarjimasi tarjima jarayonining tezligi va ko‘lamini sezilarli darajada oshirdi.

Bugungi kunda mashina tarjimasi faqat oddiy so‘z yoki gaplarni tarjima qilish vositasi bo‘lib qolmay, katta hajmdagi hujjatlar, veb-saytlar, texnik materiallar va multimedia kontentini qayta ishlashda ham qo‘llanmoqda. Tadqiqotlarda mashina tarjimasi tarjimon faoliyatini butunlay almashtirishdan ko‘ra, tarjimon ishini avtomatlashtirish va unga yordam berish vositasi sifatida ko‘proq namoyon bo‘layotgani ta’kidlanadi. Audiovizual tarjimada ham mashina tarjimasi va post-tahrirlash amaliyotlari kengayib, tarjimonning vazifalari va kasbiy profillarini o‘zgartirmoqda.

Shu sababli zamonaviy tarjimon uchun nafaqat yuqori darajadagi til bilimiga, balki CAT vositalari, mashina tarjimasi tizimlari va post-tahrirlash texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lish ham muhim hisoblanadi.

2. Korpus lingvistikasining tarjimashunoslikdagi o‘rni

Tarjimashunoslikning yana bir muhim rivojlanish yo‘nalishi korpus lingvistikasi bilan bog‘liq. Elektron korpuslar katta hajmdagi original va tarjima matnlarini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi.

Korpusga asoslangan tadqiqotlar orqali tarjimon uslubi, tarjima me’yorlari, ekvivalentlik, tarjima universallari va boshqa ko‘plab hodisalarni empirik ma’lumotlar asosida o‘rganish mumkin. 2024-yilda chop etilgan tadqiqot korpus tarjimashunosligida ko‘p metodli va fanlararo yondashuvlarning ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi.

3. Audiovizual tarjima va lokalizatsiyaning kengayishi

Internet, videoplatformalar, striming xizmatlari va raqamli media vositalarining rivojlanishi audiovizual tarjimaga bo‘lgan talabni oshirdi. Subtitrlash, dublyaj, ovozli tarjima, audio-tavsif va boshqa shakllar bugungi tarjimashunoslikning muhim tadqiqot obyektlariga aylandi.

Audiovizual tarjima bo‘yicha bibliometrik tadqiqotlar ushbu yo‘nalishning so‘nggi yigirma yil ichida jadal rivojlanganini ko‘rsatadi. Tadqiqotlarda subtitrlash bilan bir qatorda media imkoniyatlaridan nogironligi bo‘lgan shaxslar foydalanishini ta’minlash, virtual reallik, videoo‘yinlar lokalizatsiyasi va mashina tarjimasi kabi mavzular ham paydo bo‘lgan.

Lokalizatsiya esa oddiy tarjimadan farqli ravishda mahsulot yoki kontentni muayyan mamlakat va madaniyat auditoriyasiga moslashtirishni nazarda tutadi. Shu jihatdan zamonaviy tarjimon til bilimidan tashqari madaniyatlararo kommunikatsiya va raqamli mahsulotlarning xususiyatlarini ham yaxshi bilishi kerak.

4. Inson va sun’iy intellekt hamkorligi

Zamonaviy tarjimashunoslikda “inson yoki mashina” qarama-qarshiligidan ko‘ra, “inson va texnologiya hamkorligi” masalasi tobora muhimlashmoqda.

Sun’iy intellekt katta hajmdagi matnni tez qayta ishlashi mumkin, biroq terminologik nozikliklar, kontekst, kinoya, metafora, madaniy ishoralar va badiiy uslubni to‘g‘ri talqin qilishda inson tarjimonining roli saqlanib qolmoqda. Shu sababli post-tahrirlash, sifat nazorati va tarjima natijasini inson tomonidan tekshirish zamonaviy tarjima jarayonining muhim bosqichlariga aylanmoqda. Tadqiqotlarda AI asosidagi media lokalizatsiyasi tarjimonlarning ish jarayoni, kasbiy barqarorligi va ta’limiga ham ta’sir ko‘rsatayotgani qayd etiladi.

5. Multimodal va ko‘pkanalli tarjima

Yangi texnologiyalar tarjimani faqat yozma matn bilan chegaralab qo‘ymayapti. Zamonaviy tizimlarda matn, tasvir, audio va video kabi turli axborot shakllarini birgalikda qayta ishlashga e’tibor kuchaymoqda.

2025-yilgi EMNLP tadqiqotlaridan birida multimodal neyron mashina tarjimasi, ya’ni matn bilan bir qatorda vizual ma’lumotlardan ham foydalanadigan tarjima tizimlari tahlil qilingan. Bunday yondashuv elektron savdo, ijtimoiy media va boshqa ko‘pkanalli kommunikatsiya muhitlarida qo‘llanilishi mumkin.

Shunday qilib, kelajakdagi tarjimashunoslik uchun multimodallik muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolishi mumkin.

6. Lingvistik xilma-xillik va kam resursli tillar

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan barcha tillarning texnologik imkoniyatlarini ta’minlash masalasi ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Ayrim yirik tillar uchun katta hajmdagi raqamli ma’lumotlar mavjud bo‘lsa, ko‘plab kichik yoki kam resursli tillar uchun bunday ma’lumotlar yetarli emas.

UNESCO raqamli davrda barcha tillarning texnologik jihatdan qo‘llab-quvvatlanishi, xususan, kam resursli va yo‘qolib borayotgan tillarning raqamli muhitda mavjudligini mustahkamlash zarurligini ta’kidlamoqda. Tashkilotning 2025-yilda taqdim etilgan Global Roadmap hujjatida mashina tarjimasi, nutqni tanish va tabiiy tilni qayta ishlash kabi texnologiyalar lingvistik xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida ko‘rsatiladi.

Bu jarayon o‘zbek tilining ham raqamli resurslarini rivojlantirish, sifatli parallel korpuslar yaratish, terminologik bazalarni kengaytirish va o‘zbek tilidagi AI vositalarini takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

7. Tarjimon kompetensiyasiga qo‘yilayotgan yangi talablar

Texnologik taraqqiyot tarjimonning kasbiy kompetensiyasiga qo‘yiladigan talablarni ham o‘zgartirmoqda. Zamonaviy tarjimon quyidagi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi muhim:

- yuqori darajadagi ona tili va chet tili kompetensiyasi;
- madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya;
- terminologiya bilan ishlash ko‘nikmasi;
- elektron lug‘atlar va korpuslardan foydalanish;
- CAT vositalaridan foydalanish;
- mashina tarjimasini tahrirlash va sifatini baholash;
- axborotni izlash va tekshirish ko‘nikmasi;
- tarjima etikasi va mualliflik huquqi masalalarini bilish.

Shu sababli tarjimonlarni tayyorlash dasturlarida an’anaviy nazariy bilimlar bilan bir qatorda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarga ham e’tibor qaratish zarur.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tarjimashunoslik jadal o‘zgarishlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Uning asosiy rivojlanish tendensiyalarini sun’iy intellekt va neyron mashina tarjimasining rivojlanishi, korpus lingvistikasining keng qo‘llanilishi, audiovizual tarjima va lokalizatsiyaning ommalashuvi, multimodal tarjima, inson va texnologiya hamkorligi, lingvistik xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash hamda fanlararo tadqiqotlarning kuchayishi bilan izohlash mumkin.

Texnologiyalar tarjima jarayonini tezlashtirayotgan bo‘lsa-da, tarjimaning madaniy, kommunikativ va ijodiy jihatlari inson omilining ahamiyatini saqlab qolmoqda. Shu sababli kelajak tarjimashunosligining asosiy vazifalaridan biri inson tarjimonining tajribasi va sun’iy intellekt imkoniyatlarini samarali uyg‘unlashtirishdan iborat bo‘ladi.

Zamonaviy tarjimashunoslik bugungi kunda tilshunoslikning jadal rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv, xalqaro aloqalarning kengayishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi hamda turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy almashinuvning kuchayishi tarjimaga bo‘lgan ehtiyojni sezilarli darajada oshirmoqda. Shu bilan birga, tarjima jarayonining mazmuni, usullari va vositalari ham tubdan o‘zgarib bormoqda. Ilgari tarjima asosan ikki til o‘rtasidagi lingvistik vositalarni almashtirish jarayoni sifatida qaralgan bo‘lsa, bugungi tarjimashunoslik uni lingvistik, madaniy, kognitiv, kommunikativ va texnologik jihatlarni qamrab oluvchi murakkab jarayon sifatida o‘rganmoqda.

Tarjimashunoslikning zamonaviy rivojlanishida, avvalo, fanlararo yondashuvning kuchayishini kuzatish mumkin. Hozirgi tadqiqotlarda tarjima lingvistika bilan bir qatorda psixologiya, kognitiv fanlar, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, kompyuter lingvistikasi va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganilmoqda. Bunday yondashuv tarjima jarayonida tarjimonning fikrlash faoliyati, qaror qabul qilishi, madaniy bilimlari va kommunikativ maqsadlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Natijada tarjimashunoslik faqat tarjima natijasini emas, balki tarjimonning ushbu natijaga qanday erishganini ham o‘rganishga e’tibor qaratmoqda.

Zamonaviy tarjimashunoslikning eng muhim tendensiyalaridan biri raqamlashtirish va sun’iy intellekt texnologiyalarining tarjima jarayoniga kirib kelishidir. Mashina tarjimasi, neyron tarmoqlar, avtomatik tarjima dasturlari va tarjimonlarga yordam beruvchi kompyuter vositalari tarjima faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Ayniqsa, neyron mashina tarjimasi texnologiyalarining rivojlanishi katta hajmdagi matnlarni qisqa vaqt ichida qayta

ishlash imkonini bermoqda. Biroq avtomatik tarjima natijasi har doim ham inson tarjimasining barcha xususiyatlarini to‘liq aks ettira olmaydi. Kontekst, kinoya, obrazlilik, frazeologik birliklar, milliy-madaniy tushunchalar va uslubiy nozikliklarni to‘g‘ri talqin qilishda inson tarjimonining roli muhimligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wu, K., Lei, V. L. C., & Li, D. Charting the Trajectory of Corpus Translation Studies: Exploring Future Avenues for Advancement. Corpus-based Studies across Humanities, 2024.

2. Wang, Y., & Jalalian Daghigh, A. Two Decades of Audiovisual Translation Studies: A Bibliometric Literature Review. SAGE Open, 2024.

3. Sun, Y., Hamat, A., Sulaiman, M. Z., & Shamsudin, M. B. Trends and Insights in Translation Studies: A Scientometric Analysis from 2020–2024. Lex Localis, 2025.

4. Hu, Y., & Liu, K. A Bibliometric Analysis of Trends and Developments in Corpus Translation Studies (2015–2024). SAGE Open, 2026 Journals

5. UNESCO. Global Roadmap for Multilingualism in the Digital Era: Advancing the Role of Language Technologies. 2025–2026.

6. Feng, Y., Li, C., He, J., Hou, Z., & Ng, V. Multimodal Neural Machine Translation: A Survey of the State of the Art. EMNLP, 2025.